

Století cest na Slovensko: na okraj jednoho česko-slovenského dialogu

Jana Pátková

A century of journeys to Slovakia: On the margins of a Czech-Slovak dialogue

This paper focuses on the literary representation of Slovakia in selected travelogues by Czech authors. The subject of the research is that of cultural stereotypes, images of the other, and constructions of us and them. The corpus of travelogues covers the period from the 1830s to the end of the 1930s. The methodological framework for analysing travelogues includes several diverse approaches. In addition to literary-history classification, the study employs an imagological approach while also taking into account an approach based on postcolonial theories in the context of the interpretation of cultural stereotypes. The material is divided into four historical periods with regard to the form and changing face of Czech-Slovak dialogue. Through the travelogue material under review we can analyse how the image of Slovakia within the Czech cultural myth of Slovakia has been shaped and transformed over the course of a century.

Klíčová slova / Keywords

cestopis — imagologie — česko-slovenské vztahy — česko-slovenská vzájemnost — Československá republika

travelogue — imagology — Czech-Slovak relations — Czech-Slovak mutuality — Czechoslovak Republic

Kontakt

Filozofická fakulta UK; jana.patkova@ff.cuni.cz

Jana Pátková: „Století cest na Slovensko: na okraj jednoho česko-slovenského dialogu“; *Česká literatura* LXXI, č. 2, s. 194–210;

<https://doi.org/10.51305/cl.2023.02.03>

Dialog mezi českou a slovenskou kulturou měl od počátku našich vzájemných kontaktů specifickou podobu, posunutou mimo rámec obvyklých komparatistických vztahů. Jednu z relevantních podob daného dialogu můžeme interpretovat prostřednictvím cestopisných textů, v nichž se formoval i proměňoval literární obraz Slovenska. Metodologický rámec pro analýzu cestopisů zahrnuje několik rozmanitých přístupů. Kromě literárněhistorické klasifikace se ve studii pracuje s imagologickým přístupem¹ a v souvislosti s interpretací kulturních stereotypů se zohledňuje přístup vycházející z postkoloniálních teorií.

Materiálový korpus textů výběrově reprezentuje období od třicátých let 19. století až po konec první republiky a soustřeďuje se na vybrané cestopisy českých autorů tematizujících Slovensko. V načrtnutém časovém prostoru můžeme vymezit čtyři historická období, v nichž dochází k proměnám česko-slovenského dialogu. V první fázi českých cestopisů se vysouvá do popředí jejich ideologický (obrozenský) či romantický charakter, který odpovídá utváření základní komunikační sítě mezi českou a slovenskou vlasteneckou společností ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století. V sekundární literatuře jsou označovány jako tzv. předběžnové² a jejich interpretačním klíčem se stalo jazykové téma. V cestopisech z kraje druhé poloviny 19. století je patrná snaha navázat na oslabené vztahy po kodifikaci spisovné slovenštiny a obnovit komunikační vazby mezi českými a slovenskými vlastenci a literáty. Na počátek nového zájmu o Slovensko jsou kladeny cesty Boženy Němcové a její sběr slovenských národních pohádek. Načrtnutá je změna paradigmatu, v němž do cestopisného žánru vstupuje český zájem o specifika a autenticitu slovenského jazyka, který doprovází autorčin sběr slovenského folkloru. Na přelomu století se v cestopisné tvorbě českých slovakofilů propojují autorské postoje a postupy ztvárnění slovenské krajiny, v nichž se prolínají charakteristické rysy předchozích období, do popředí se znovu vysouvá paternalistický vztah ke Slovensku. Se vznikem první republiky se jen pomalu proměňuje optika zobrazování cest na Slovensko. V prvních letech jde stále ještě o nezbytné poznávání cizí krajiny, která se stala součástí nově vzniklého geopolitického útvaru, Československa. Ale na přelomu dvacátých a třicátých let vítězí rozmanitost autorských pohledů na Slovensko, kde má své místo jak imaginace, tak vnímání Slovenska jako moderní součásti kulturní střední Evropy.

- 1 Oblast imagologie se zabývá výzkumem obrazů, respektive vytvářením obrazů o sobě (autoobrazů) a o druhých (heteroobrazů). Ve slovenské literární vědě viz k problematice imagologie monografii Marty Fülöpové (FÜLÖPOVÁ 2014), která zpracovává vzájemné obrazy Slováků v maďarské a Maďarů ve slovenské literatuře.
- 2 Viz monografie Václava Žáčka (ŽÁČEK 1948).

Cestopisy se až v poslední době dostávají do popředí zájmu literární historie. Daný trend na jedné straně souvisí s patrným převrstvováním jednotlivých oblastí našich česko-slovenských kulturních vztahů v průběhu 19. a 20. století, které se dotýká samozřejmě i objevování dosud opomíjených teritorií literární tvorby. Na straně druhé je však patrné, že zvýšený zájem o formát literárních cestopisů souvisí s dalším klíčovým postojem k interpretaci rozmanitých kulturních modelů a identit, jež se aktualizoval v širším interdisciplinárním záběru zejména po revoluci.³ Zvýznamňování cestopisu v poslední době plyne z jeho klíčové vlastnosti, kterou je žánrová elasticita, schopnost otevřeně absorbovat dobové ideologické i estetické obrazy. Jednotlivé výzkumné záměry (např. u Veroniky Faktorové, Marianny Koliové) vycházející z různých komparatistických oblastí se zvýšenou měrou zaměřují na podoby i proměny národní identity ustalující se během 19. století. Současný výzkum národních stereotypů směřuje v jedné rovině k jejich zachycení a interpretaci v čase (tedy přístup literárněhistorický doprovázený výzkumem imagologickým), na straně druhé k širším konceptům, které pracují se superioritou konkrétních kultur a jejichž autoři při svém výzkumu využívají poznatků z postkoloniálních studií.⁴

S ohledem na skutečnost, že se cestopisná tvorba ukládá do vrstev širšího dialogu mezi našimi kulturami, nesou v sobě cestopisy reálný potenciál pro zkoumání identitotvorných procesů probíhajících v české a slovenské kultuře. Jinými slovy to, jaké postoje uplatňují autoři ve vztahu ke Slovensku, vypovídá také o kultuře české.

3 V českém literárněhistorickém prostředí se obrozenskému cestopisu věnovala Veronika Faktorová v knize *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu* (FAKTOROVÁ 2012), ve slovenském zase Marianna Koliová, která ve své knize *Cestopisné obrazy v premenách času. Reprézantácia Tatier a Váhu v cestopisoch prvej polovice 19. storočia* (KOLIOVÁ 2019) neopomenula některé české cestopisy o Slovensku z raného období zmínit. V jedné kapitole věnovala svoji pozornost tzv. předbřeznovým cestopisům ze Slovenska rovněž Anna Zelenková. Její studie je zasazená do širšího kontextu knihy *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov* (ZELENKOVÁ 2009). Jako doklad zvýšeného zájmu o žánr cestopisu je možné zmínit také konferenci *Fenomén cestopisu v literatúre a umění střední Evropy* (HRABAL 2015). V každé ze jmenovaných knih je věnován alespoň minimální prostor okrajové či hlubší interpretaci cest českých autorů na Slovensko. Většina autorů se v těchto studiích soustředila na cestopisy tzv. předbřeznového období.

4 Otázka jinakosti a její interpretace je klíčovým pojmem postkoloniálních studií. Homi K. Bhabha v *Místech kultury* (BHABHA 1994, česky IDEM 2012) mluví o aparátu, „který se soustředí na uznání a zneuznání rasových/kulturních/historických diferencí“ (IBID.: 140).

I. „Všude jeden duch, všude má vlast slovanská“⁴⁵ — mezi ideologií a romantickou emblematickou

Počátky česko-slovenského dialogu se dají reprezentativně doložit na cestopisech ze Slovenska z třicátých a čtyřicátých let 19. století,⁶ které přinášejí prvotní informaci o životě v Horních Uhrách. Seznamování českých čtenářů se slovenským etnikem a podobou tamější krajiny má dialogický ráz, v němž autoři usilují nalézt paralely mezi charakterovými vlastnostmi Čechů (potažmo Slovanů) a českou krajinou.⁷ Právě v tomto období se zakládají klíčové konstanty, které se v následujícím období stanou oporou pro cestopisný narativ většiny českých cestopisů ze Slovenska. Literární reprezentace slovenského etnika a jeho krajiny se v rané fázi opírají o explicitně viditelné i dobře srozumitelné obrazy, které se v každém dalším cestopisu opakovaně fixují. Tyto zjednodušené a fixované obrazy v literárních textech se staly předmětem imagologického zkoumání. Pozornost českých cestovatelů poutala vícejazyčnost a multietnicita na malém prostoru Horních Uher. Jazyk naplňoval společenskou konverzaci mezi českými i slovenskými vlastenci, jazyková situace v Uhrách vypovídala o stavu národněemancipačního boje Slováků a v neposlední řadě to byla právě jazyková otázka, která rozdělila českou vlasteneckou společnost, když došlo ke kodifikaci spisovné slovenštiny. České cestopisy tzv. předbřeznového období⁸ odrážejí nejen diskuze uvnitř české vlastenecké společnosti, ale při návštěvě národních center v Horních Uhrách zachycují i dialog mezi slovenskými vlastenci.⁹ Dialog se vyvíjel dvojím směrem, poprvé ve vztahu k obrazu cizího jazyka, kterým byla bezesporu maďarština, v druhé rovině vstupovala do diskuzí příprava a realizace kodifikace spisovné slovenštiny. Marianna Koliová upozorňuje na posuny ve vnímání uherské identity,

5 Viz cestopis Emanuela Houfa vydaný pod názvem „Z cesty po slovenských krajích“ v časopisu *Květy* (HOUF 1841).

6 Cestopisy českých autorů z 30. a 40. let 19. století (tzv. předbřeznové období), které stály na počátku sledovaného česko-slovenského dialogu, jsou dále uváděny jako typ raného cestopisného narativu. Tyto cestopisy odrážejí dobové spory o kodifikaci spisovné slovenštiny a v neposlední řadě zakládají obrazy slovenské krajiny a etnika. Obojí se stalo důležitým zdrojem českého kulturního mýtu o Slovensku a udrželo si svoji produktivitu až do období první republiky.

7 Na přelomu 30. a 40. let vykonal Emanuel Houf cestu na Slovensko. Jeho cestopis patří k méně reflektovaným nejen v rámci česko-slovenských literárních vztahů, ale v sekundární literatuře o cestopisu vůbec.

8 Probíhající diskuzi o kodifikaci spisovné slovenštiny v české vlastenecké společnosti zachycují cestopisy tzv. předbřeznového období. Jsou to zejména cestopisné texty Jana Helceleta, Viléma Dušana Lambla, Václava Staňka nebo Františka Ladislava Riegra, které odrážejí dobovou problematiku jazykového sporu mezi českými a slovenskými vlastenci.

9 Podrobněji viz studie J. Pátkové k problematice diplomacie v komunikaci mezi českou a slovenskou vlasteneckou společností (PÁTKOVÁ 2019).

kteřé je možné vyčíst ze slovenských cestopisů první poloviny 19. století. Zjednodušeně se jedná o posun mezi uherským patriotismem a maďarským nacionalismem. České cestopisy se až na výjimky soustřeďují na zachycení slovenského etnika, které je podmaňováno silnější maďarskou kulturou. V tom můžeme rozpoznat základy antikoloniálního postoje českých cestovatelů, který zesílil na přelomu století v tvorbě českých slovakofilů (Pokorného a Kálala). Koncept maďarského nacionalismu nerespektuje jiné etnikum než maďarské a jiný jazyk než maďarštinu. Odlišným konceptem je výše zmiňovaný uherský patriotismus, který je vystavěný na společné minulosti, na společném soužití a vytváření společných komunikačních skupin v rámci Uher. České cestopisy ze Slovenska vesměs přehlížejí historii společného soužití Slováků a Maďarů v minulosti. Z tohoto důvodu v nich nenacházíme pozitivní či neutrální obrazy jejich společné minulosti. Výjimkou by mohl být mladší cestopis Františka Brábka z r. 1874, ve kterém autor nepracuje s vyhrocenými obrazy MY × ONI.

Ve zkratce na pouhých sedmi časopiseckých stranách otištěných v časopisu *Květy*, dobově oblíbeném časopisu u českých vlastenců i slovenských evangeliků v Uhrách, najdeme cestopis Emanuela Houfa nazvaný „Z cesty po slovenských krajích“ (HOUF 1841).¹⁰ Během prázdnin v červenci 1840 se Emanuel Houf po vzoru starších českých cestovatelů¹¹ vydal za poznáváním Uher (pro představu: od *Břetislavy* přes *Peři* až po *Křiván*). Houfův cestopis můžeme vnímat jako typickou ukázkou raného cestopisného narativu ještě předkodifikačního období, který se ukládá do ideologických rámců MY a ONI. S odstupem času je patrné, že za zmiňováním MY se neskrývají v tu dobu se teprve rodící malé národy střední Evropy, ale rozsáhlejší svět Slovanů, jenž na ploše cestopisu vyrůstal z konstruktů společné slovanské vlasti. Protikladně ke Slovanům konstruuje autor obraz Maďarů nebo Němců, jenž se v cestopisech třicátých a čtyřicátých let vysoce příznakově formuje do obrazu nepřítele¹² slovanského světa. Právě v tomto raném období se na pozadí protikladného obrazu Slováků a Maďarů zakládá rozsáhlé paradigma dobových stereotypů

10 Pro sledované cíle v dané studii funguje jako pars pro toto cestopis Emanuela Houfa, který na malé ploše přináší obraz slovenské krajiny jako konkrétního konstrukt, v němž můžeme rozeznat dobové ideologické i estetické rámce.

11 Ve svém cestopisu zmiňuje např. Karla Slavojce Amerlinga (AMERLING 1835) nebo Mořice Fialku (FIALKA 1839).

12 Obraz nepřítele se stal napříč sledovaným stoletím produktivní složkou českých cestopisů ze Slovenska. V jeho centru se vždy nacházejí představitelé maďarónství, jejichž obraz není nikdy konstruován jako tzv. kontratyp, který by uváděl maďaróna v pozitivních konotacích. Zatímco samotné maďarské etnikum a jeho kultura je místy vykreslována pomocí tzv. kontratypu. Obraz nepřítele úzce souvisí s konstruováním vlastní národní identity, U. Eco na margo tohoto problému poznamenává: „Mít nepřítele je důležité nejen k tomu, abychom vymezili vlastní identitu,

(např. fyziognomie tváře a postavy Slovanů a v opozici k nim Maďarů či Němců, figury pohostinnosti, družnosti, srdečnosti a pracovitosti jako frekventovaných autoobrazů, tedy obrazů o sobě samých ad.). Národní stereotypy raného období se pevně zafixovaly v cestopisném narativu českých cestovatelů. Nacházejí své využití ještě v tvorbě českých prvorepublikových epigonů, kteří s nimi takřka po sto letech ve svých cestopisech i románových textech stále pracují a v druhé rovině se tak zároveň hlásí i k mladší slovakofilské tradici z přelomu 19. a 20. století.

I na tak malé ploše se autorovi podařilo vykreslit a zdůraznit základní geografické a etnografické zvláštnosti Horních Uher, které propojil s širším ideologickým rámcem slovanské vzájemnosti. V takto nastaveném hodnotovém poli kladl důraz na majestátní dějiny propisující se do širšího celku slovanské vlasti. Z historických památek upozorňuje např. na „zříceninu Děvín“, kterou autor oslavuje jako „památku slavného Slovanstva zdejšího“ a hned vzápětí se kontrastně vymezuje vůči německému *Theben*, za kterým stojí němečtí přistěhovalci. Také komplex tatranských hor v čele s Krivánem je pro autora příležitostí poodstoupit od slovanské vlasti a zmínit při popisu jeho krásy a vznešenosti užší vazby mezi Čechy a Slováky, která se v tomto období formuje do podoby česko-slovenské vzájemnosti: „[...] týmě jeho k západu se kloní a takto Slovákům na bratrský lid moravský a český okazuje“ (HOUF 1841: 220). Dobové prolínání širší slovanské vzájemnosti a touhy po užším česko-slovenském dialogu je v cestopisech raného období zřetelné. V mladších cestopisech se Kriváň objevuje už jako jednoznačný symbol důležitý pro národně-emancipační síly slovenské vlastenecké společnosti. Ve třicátých letech jsou zejména v českém prostředí položeny základy vlasteneckého života, ve kterém se začíná zahušťovat sociální a komunikační síť¹³ vyšší frekvencí vzájemných vlasteneckých kontaktů mezi Čechy a Slováky. Cestopisy v tomto období vhodně doplňují, místy i suplují vzájemné setkávání mezi vlastenci.

Ve třicátých letech se na vzájemné komunikaci podílel i Pavol Jozef Šafárik jako velká autorita slovanského světa předkodifikačního období. To samé bychom mohli říci o Jánú Kollárovi, který sice působil v Pešti, ale v jazykové otázce byl důležitým partnerem v komunikaci s českou vlasteneckou společností. Rozmanité obrazy vlasteneckého společenského styku se v cestopisné tvorbě objevují opakovaně. Mezi nimi zastávala důležitou roli právě zastávka u Kollára v Pešti, která na začátku čtyřicátých let představovala už nezbytnou součást cestopisného paradigmatu v obrozenském období. S ideologicky podbarvenými obrazy Jána Kollára se setkáváme také v cestopisech po kodifi-

ale i k tomu, abychom si obstarali překážku, na níž můžeme poměřovat svůj systém hodnot a na níž při konfrontaci můžeme předvést svou hodnotu“ (ECO 2013: 10).

¹³ K problematice komunikačních sítí české vlastenecké společnosti viz ADAM 2017.

kaci spisovné slovenštiny, např. u Václava Staňka (STANĚK 1846) či F. L. Riegra (RIEGER 1847) (viz PÁTKOVÁ 2019). Autoři se zpravidla soustřeďovali na vykreslení Kollárovy oddanosti pro slovanskou vzájemnost, používali figury družnosti a srdečnosti, které měly přiblížit i polidštit Kollárovu práci. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let je osobnost Jána Kollára i jeho působení v Pešti už natolik známé, že Houfovi stačí zmínit, že navštívil „onoho slovutného muže devatenáctého století“ (HOUF 1841: 213), který „jadrným a libozvučným hlasem slovo boží národu sdílel — ten apoštol!“ (IBID.). V citaci se objevuje další standardní obraz obrozenských cestopisů, kterým je tematizace jazyka a jazykové situace v Horních Uhrách. Libozvučnost slovenštiny jako slovanského jazyka stojí v opozici k maďarštině, případně i němčině. V krajních případech přistupují cestovatelé k latině jako dorozumívacímu jazyku vzdělanců ve střední Evropě.¹⁴ Specifickým výzkumným tématem je jazyk veřejného prostoru, který může vypovídat o principu superiority konkrétní kultury v určitém prostoru. V českých cestopisech se výzkum dotýká názvů ulic, nápisů na obchodech ad. Dominance maďarštiny ve veřejném prostoru vypovídala o nadřazenosti maďarské (případně německé) kultury nad slovenskou.

Obraz slovenské krajiny se na stránkách českých cestopisů ze Slovenska příliš neproměňuje, v 19. století jde zejména o objevování tatranské krajiny¹⁵ a oblastí kolem Váhu, kde žije převážně slovenské etnikum. Dialog se soustřeďuje do těchto národněobrozenských center, kam míří většina cestovatelů raného období. Zcela příznakově zůstává mimo zájem cestovatelů třeba jižní hranice, která byla pro svůj indiferentní a v určitých etapách vývoje i nebezpečný etnický náboj¹⁶ opomíjena. Čeští cestovatelé opakovaně navštěvují stejná místa pod Kriváněm a v Pováží. V českých cestopisech jsou to ustálená místa paměti, která se v průběhu 19. století neměnila, jen se v různých časových etapách proměňovalo ideologické pozadí, skrze nějž byly symboly interpretovány na ose mezi slovanskou vlastí, česko-slovenskou vzájemností a slovenskou emblematickou reprezentující už národněemancipační síly Slováků. Jednotně se však k těmto místům paměti vážou pozitivní konotace, kte-

14 Popsanou situaci nalezneme např. v cestopisu Jana Helceleta, který cestoval na Slovensko v r. 1843 (HELCELET 1843: 587).

15 Tatry se explicitně objevují v názvech cestopisů Jana Erazima Vocela a staly se důležitým východiskem jeho cest k Severnímu moři. Ve srovnání s dalšími českými cestopisy tohoto období můžeme pozorovat, jak autor zakomponoval slovenské Tatry do širšího obrazu slovanské vlasti. Respektive Tatry jsou u Vocela nedílnou součástí imaginativní geografie slovanské vlasti, v jejímž centru se podle Vocela právě nacházejí. Na typ Vocelova cestopisu prokazatelně navázal obrozenským cestopisem Jozef Miloslav Hurban (HURBAN 1841), podrobněji viz studie PÁTKOVÁ 2018.

16 Na jižní hranici jsou situované až románové texty tematizující Slovensko po vzniku republiky. Zpravidla jde o typ legionářského románu (např. Jan Václav Rosůlek nebo Karel Nový).

ře v českém kulturním mýtu mají kromě exotického rámce i idylický rozměr, verbalizovaný v cestopisech prostřednictvím přívlastků *panenská a čistá* krajina. Zachycení slovenské krajiny se v českých cestopisech váže na kolektivní paměť relativně jednotné skupiny, kterou byli čeští (a moravští) cestovatelé, literáti či osvětoví pracovníci. Jejich pohled na Slovensko se promítá nejen skrze výše zmiňované ideologické postoje, ale jednotlivé cestopisy spojuje také dobový estetický vkus.¹⁷ Doklady náznamu vykreslení malebnosti slovenské krajiny najdeme také v Houfově cestopisu, jehož slova se vztahují k rozmanitosti Pováží: „[...] rozléhá se Pováží, z něhož vysoké Tatry slovenské k nebesům se vypínají“ (HOUF 1841: 214). Radoslav Passia např. v souvislosti s Lamblovým cestopisem (LAMBL 1847) upozorňoval na opakující se obraz malebné krajiny slovenského Pováží, které představuje ideální prostor pro romantickou emocionální imaginaci (PASSIA 2016: 254–255). Oba obrazy mají frekventované zastoupení v české cestopisné tvorbě na ploše celého století.

2. „Tam je pokladů, o nichž se Vám ani nezdá!“¹⁸ —

Slovensko Boženy Němcové mezi folklorem a realistickým líčením

Cesty Boženy Němcové na Slovensko v první polovině padesátých let 19. století nesou řadu specifík, které vedly k položení základů nového typu cestopisu jako žánru. Použitá citace v podtitulu skrývá výrok Boženy Němcové adresovaný A. V. Šemberovi do Vídně roku 1854 a významově se dotýká nehmotného bohatství ukrytého v životě slovenského lidu. Mimo jiné si můžeme za citací představit právě bohaté folklorní obrazy fixované slovem. Ve srovnání s cestopisy raného období pracuje už Němcová s folklorním materiálem ve slovenštině, také její cestopisy i vydané slovenské pohádky nesou důležité stopy slovenského jazyka. Vpád slovensky fixovaného folkloru do jejích cestopisných a národopisných obrázků představuje nový typ literární reprezentace slovenského etnika v české kultuře, kterým se odlišuje od předchozích generací cestovatelů. Zakládá se tak nový žánrový invariant cestopisu čerpající z folklorních vrstev a etnografického poznávání tamějšího života, v němž autorka respektuje národněemancipační vývoj Slováků. Na její typ cestopisu navazuje řada dalších cestovatelů a autorů. Např. zvýšený zájem o folklor a etnografické podchycení slovenskosti najdeme na přelomu století také u Karla Kálala či po roce 1918 u Ladislava Narcise Zvěřiny, a v neposlední

17 Marianna Koliová se v souvislosti s krajinou v cestopisné tvorbě první poloviny 19. století zabývala pojmem *malebnosti*: „Ak by sme chceli uviesť príklad prvkov/elementov malebnej krajinnej scenérie, tak by pozostávala z rieky, lesa, skál, chatrče, zrúcaniny, ako aj z niekoľkých figurálnych či zvieracích motívov. Práve tieto rôznorodé objekty predstavujú prototypové »rekvizity« malebnej scenérie“ (KOLIOVÁ 2019: 44).

18 Viz NĚMCOVÁ 1974: 475.

řadě u Josefa Váchala, který však svým fantazijně imaginativním viděním ve třicátých letech 20. století už překonává klišé o Slovensku jako folklorní krajině a posouvá obraz Slovenska do jiného narativního diskurzu.

Cestopisy Boženy Němcové zachycují počátek změny, která se odehrála v české společnosti ve vztahu ke Slovensku. Od poloviny čtyřicátých let se vedla diskuze o kodifikaci spisovné slovenštiny, jež byla českou vlasteneckou společností přijímána s nevolí. Němcové se podařilo znovu navázat dialog v dobové komunikační síti české a slovenské vlastenecké společnosti. Její význam spočívá v důrazu, jaký kladla vedle folklorního vnímání slovenské krajiny na zachycení autenticity slovenštiny.¹⁹ Slovenská kultura promlouvá k českým čtenářům nejen skrze folklorní obrazy, ale její jinakost se promítla rovněž do dobové fixace slovenštiny jako autentického jazyka Slováků. Pro přiblížení slovenštiny začala používat tzv. přílohové slovníčky,²⁰ které umožňovaly uchovat exotičnost jazyka pro české čtenáře. V cestopisech raného období se exotičnost jazyka vázala vždy na maďarštinu a měla negativní konotace. Němcové postupy již signalizují proměnu diskurzivní strategie, protože některé zaužívané stereotypy starších cestopisů autorka neopakuje. Ve vztahu k maďarštině a místy i maďarskému etniku buduje tzv. kontratyp,²¹ který využívá při modelování obvyklých figur družnosti a pohostinnosti. Česká literatura bohatě pracuje s obrazem Slovenska, který se v našem vnímání zjednodušil na folklorní krajinu. U Němcové vidíme ambivalentnost a nejednoznačnost ve vztahu Čechů ke Slovensku. Na jedné straně pracuje ještě s romantickou ideologií čerpající ze slovanské vzájemnosti, která přibližuje Slovensko jako „domovský“ nebo Čechům „blízký“ prostor, např. když s vazbou na folklorní vrstvy zmiňuje, že „podobný příběh vypravuje se i v Čechách“ (NĚMCOVÁ 1929: 270). Jindy formuluje obraz kulturní jinakosti a civilizační vzdálenosti, kterou neinterpretuje jako sociální zaostalost země, ale staví na ní exotické motivy, které i s odstupem času přitahují čtenářovu pozornost.

Slovenská krajina u Němcové není reprezentována jen tradičními obrazy horských masivů a malebného Pováží, ale v etnografickém záběru mapuje autorka i další území Slovenska. V dobové produkci můžeme označit jako vzácné její líčení cesty z Pešti do oblastí osídlených slovenským etnikem,

19 Z českého pohledu se pozitivně zmiňuje autorčin důraz na autenticitu jazyka, např. nedávno v příspěvku Mariany Prouzové „Cizota, jež není cizí. Uherská cesta Boženy Němcové“ (PROUZOVÁ 2020). Slovenský pohled na práci Boženy Němcové se slovenštinou je odlišný. Jana Pácalová upozorňuje v souvislosti s vydáním slovenských pohádek v Čechách na „nedostatočné porozumenie materinskému jazyku slovenských rozprávok“ u Němcové (PÁCALOVÁ 2008: 315).

20 Problematice přílohových slovníčků v souvislosti s česko-slovenskou bilingvističností se věnovala v poslední době Mira Nábělková (NÁBĚLKOVÁ 2020).

21 Podrobněji k problematice a využití kontratypu viz v monografické práci Marty Fülöpové (FÜLÖPOVÁ 2014).

protože autorka si v něm detailně všímá přechodových pásem, kde žijí vedle sebe Slováci s Maďary. V jejím autorském postoji figuruje ještě řada dobových nacionálně pojatých obrazů Slováků a Maďarů, ale zachycením jejich jazyka už odkazuje na méně viditelné aspekty přirozeného soužití mnohoetnické společnosti v rámci Uher. Reflexe multietnického i multijazykového prostředí, v němž se odehrával život Slováků po několik století, popisuje autorka i s jistou mírou porozumění. V těchto textových vrstvách oslabuje Němcová vyhocenost tradiční figury *my a oni*, která tvořila ideologické jádro cestopisů raného období. V popředí jejího zájmu se ocitají realistické výjevy ze zapadlých koutů Slovenska, které promlouvají ze stránek cestopisů o materiální chudobě a zastíňují bohatý vnitřní svět Slováků reprezentovaný folklorem.

3. „Čech je starší a Slovák mladší bratr.“²² — mezi slovakofilstvím a paternalismem

V druhé polovině 19. století se v cestopisné i umělecké tvorbě českých slovakofilů prosazuje úzký národní koncept revitalizující rozmanité podoby stereotypů založených v raném období česko-slovenských vztahů.²³ Posunu mezi starší koncepcí česko-slovenské jednoty a její aktualizací na přelomu století si všímá rovněž Ivana Taranenková: „Detstvo, mladost národa tu už nie je, tak ako v textoch národných obrodencov [...], príslubom potenciálu realizovaného v budúcnosti, ale je dôvodom paternalistického postoja vyspelejšieho príbuzného národa“ (TARANENKOVÁ 2020: 33). Citace z podtitulu se nachází v Kálalově knize o Slovensku z r. 1905, v níž autorova rétorika směřuje k vyjádření paternalistického vztahu ke Slovensku. Metaforu rodiny, obraz bratrství můžeme ve zkratce číst ve dvojí optice. Jednak jako idylický obraz česko-slovenského dialogu, v němž jsou verbalizovány hodnotově vyrovnané vztahy mezi našimi kulturami, za obrazem stojí práce českých slovakofilů. Nebo v jiném pohledu metafora promlouvá o principu superiority, který v tomto období proniká do česko-slovenského dialogu. Aktivní zůstává především vrstva národních stereotypů, která se váže na vyhocenou tradiční figuru zobrazovaní *nás a jich*. V dobových souvislostech jim odpovídá reflexe národních stereotypů navazaných na obrazy Slováků a Maďarů konkretizovaná v cestopisné tvorbě Rudolfa Pokorného (POKORNÝ 1883)²⁴ nebo Karla Kálala.²⁵ V takovém úhlu pohledu se přehlíží její pozitivní i neutrální obrazy

22 Konkrétněji viz KÁLAL 1905: 143.

23 Formulace odkazující na rané období česko-slovenských vztahů koresponduje s obdobím raných cestopisů ze Slovenska, explicitně si můžeme představit vzájemné vztahy mezi našimi kulturami ve 30. a 40. letech 19. století.

24 Viz POKORNÝ 1883.

25 Tvorba Karla Kálala vypovídá o jeho celoživotním zájmu o Slovensko, které se promítlo do většiny jeho knih. Z předpřevratového období jde např. o knihu KÁLAL 1903.

uherských dějin či obrazy společného soužití v rámci multietnického uher-
ského prostoru. Větší empatii najdeme například u Františka Brábka, který
se na procházce Prešpurkem vrací do svého dětství a prozrazuje čtenářům
zdroje své empatie k Maďarům: „Neuplynulo mnoho let od té doby, co jsem
se po ulicích zdejších s ostatní školní mládeží proháněl — za krátký čas mne
zanesly vlny osudu dále [...]“ (BRÁBEK 1874: 25).²⁶ Pokorný i Kálal zdůrazňují
své porozumění pro tristišní situaci slovenského etnika, které se stalo sou-
částí nechtěného uherského konceptu. V koloniální interpretaci (viz BHABHA
2012) bychom jejich postoj mohli označit jako antikoloniální, explicitně se
vymezující vůči Maďarům. U Kálala se antikolonialismus (mimo jiné) váže
na zobrazování jazykové situace v Horních Uhrách, např. se opakovaně vra-
cí k nápisům ve veřejném prostoru, na nichž není slovenština takřka vidět,
protože v dobové společensko-politické situaci zastává slovenština podřad-
né místo. Jedná se o frekventované obrazy z rané fáze cestopisné tvorby,
na kterou Kálal „eklekticky“ navazuje. Na druhé straně se v tomto období
rodí jiný, koloniální pohled na Slovensko, v němž Češi vystupují jako „star-
ší bratr“, tedy nejen zkušenější, ale např. taky kulturnější (silná česká kul-
tura s dlouhou tradicí vlastního jazyka, s češtinou jako jazykem literárních
památek), civilizovanější (obrazy zaostalé slovenské krajiny) a v důsledku
nadřazená. Kálalův popis slovenské krajiny je často soustředěný na obrazy
neuspořádanosti a špíny, které ústí v přesvědčení autora o zaostalosti země
a typologicky souvisí s toposem cesty do orientálních zemí. Obdobné obrazy
najdeme už v cestopisech Boženy Němcové a jejich opakování vede k úva-
hám o produktivitě daného stereotypu. Tento typ koloniálních stereotypů
(patrný princip superiority, hodnocení z pohledu nadřazené, civilizovanější
kultury) je v literárních textech využíván i po vzniku první republiky. Ideo-
logická rovina cestopisů se propojuje s estetickým a imaginativním čtením
slovenské krajiny a života Slováků, ale na přelomu století už vítězí dobový
paternalismus.

V tvorbě popřevratového období nacházíme řadu odkazů, jednoduchých
zmínek i hlubších dokladů o vlivu slovakofilské generace z přelomu století
na románovou i cestopisnou tvorbu po r. 1918. Zejména cestopisy Rudolfa
Pokorného a předpřevratové texty cestopisného, reportážního i osvětové-
ho charakteru Karla Kálala měly vliv na předporozumění prvorepublikových
autorů, kteří přijížděli na Slovensko s předem definovaným postojem. Ex-
plicitně se objevují v prvorepublikových cestopisech i románech jména star-
ších slovakofilů, konkrétní tituly i citace z jejich knih. Všechny jsou pevně

26 Radoslav Passia zmiňuje: „František Brábek se v Procházkách po Uhrách k radikál-
nej kritice uhorské národnostnej politiky nepřipája, v rovine opisu síce jednotlivé
negatívne javy eviduje, ale vyhýba sa presnejšiemu pomenovaniu ich príčin, pro-
blém vidí len v jazykovej rozluke s Čechmi [...]“ (PASSIA 2016: 255).

zakomponované do literárních textů²⁷ jako pramenná báze sloužící k poznávání Slovenska. Roli studijního materiálu podtrhuje např. i zmiňovaná znalost dobových slovníčků slovenštiny. V neposlední řadě se tak autoři prostřednictvím odkazů přihlašují ke konkrétním národním konceptům.²⁸

Podoba slovakofilského narativu ovlivňovala česko-slovenský dialog a promítala se do oblasti umělecké i cestopisné literatury. V tvorbě Pokorného i Kálala můžeme sledovat typologické shody. Oba autoři spojuje podobný postoj k dobovým národním stereotypům, které se v druhé polovině 19. století fixovaly dostatečně silně v dobovém myšlení a suverénně reprezentovaly hodnotící hledisko Čechů ve vztahu ke Slovensku.

4. „[...] pocítil jsem cosi jako stud za to, že jsem příslušníkem vyšší kasty (!), kulturnějšího národa (!) a cizincem“²⁹ — Slovensko v Československu: mezi idylou a ironií

Cestopisy ze Slovenska po r. 1918 odpovídají už na otázku, jestli a jakým způsobem se proměňoval česko-slovenský dialog. Pozornost poutají místa paměti, která byla v předchozích obdobích zatížená rozmanitými ideologickými (vztah k multietnickému a vícejazyčnému prostředí) i prostými cestovatelskými zájmy soustředěnými na malebnost slovenské krajiny.

V souvislosti s popřevratovou cestopisnou tvorbou by odpověď šla zase dvojím směrem. Poprvé jako podoba slovakofilského narativu, která byla ještě stále dominantní ve dvacátých letech 20. století a čerpala z literarizovaných národních stereotypů předchozího období, jak je přinášela tvorba Rudolfa Pokorného nebo Karla Kálala. V prvních deseti letech po vzniku republiky se do cestopisů promítá národní politika, která zahrnovala i obavy o Slovensko a odpor k Maďarům, proto se v tomto období aktualizují starší paternalistické modely.³⁰ Paternalismus je ideologickým podložím i krátkých cestopisných

27 Explicitní odkazy najdeme v tvorbě J. V. Rosůlka (*Nová země* [1927]) a L. N. Zvěřiny (*Levoča* [1926]).

28 Jejich literární práce o Slovensku můžeme číst ve dvojím modu, poprvé jako idylické koncepty slovakofilů, v nichž převažuje citové zaujetí Slovenskem, a podruhé jako paternalistické postoje, tam se už formuje pragmatická rovina zájmu o Slovensko jako zemi s velkým, zejména hmotným potenciálem. Oba koncepty našly své konkrétní uplatnění v románové tvorbě už zmiňovaných autorů, L. N. Zvěřiny a J. V. Rosůlka. Oběma koncepty se autoři podíleli na formování česko-slovenských vztahů nejen na přelomu století, ale jejich vliv je patrný ještě později po vzniku Československa.

29 Viz VÁCHAL 2012: 120 (vykřičníky jsou Váchalovy).

30 Explicitně tuto linii zastupují dobové bedekry, např. *Slovenskem* Karla Václava Adámka (1920) nebo Klímův bedkr *Vlakem přes Slovensko* (1920). Oba autoři se v duchu aktuálního čechoslovakismu zaměřují na vykreslení Slovenska jako krajiny, kterou formovala také česká minulost (tradice Velké Moravy, husité na Slovensku ad.).

textů ze Slovenska na pomezí reportáže a povídky od Marie Majerové (*Ze Slovenska* [1920]). Klíčové figury *my* a *oni* mají vyostřenou podobu a v cestopisném tvaru se u Majerové propojují se sociálním narativem zaostalého prostředí Oravy a Pováží. Tematicky se její krátké prózy připojují k poznávání neznámých oblastí Slovenska včleněného do nového konstruktivního společné republiky. Slovako-filský narativ je už ve starších obdobích propojený s idylickými obrazy slovenské krajiny. Obraz idylické krajiny je zcela příznakově navázaný na slovenský folklor a najdeme ho i v jádru cestopisného narativu, který vychází z idey čechoslovakismu, o kterou se opírá např. Karel Čapek v *Obrázcích ze Slovenska* (knižně až 1953). Slovensko se mu stalo domovem a tento jeho postoj odráží i pozitivní vztah k čechoslovakismu.

Podruhé se vynořují napříč první republikou i cestopisy, z nichž vystupují otevřeněji verbalizované podoby česko-slovenské nezájemnosti.³¹ Celé období je bohaté na rozmanité, leckdy protichůdné autorské postoje, které spojuje snad jen idea prvorepublikového čechoslovakismu. A je to právě vztah k čechoslovakismu, který nejen spojuje, ale i rozděluje jednotlivé ideologické postoje autorů ke Slovensku. Vedle obrazů blízkosti, či naopak nezájemnosti se otevírají také možnosti pro naplnění cestopisného vyprávění v ironickém modu. Tato druhá, alternativní linie českých cestopisů ze Slovenska odráží dobový fakt, že Češi a Slováci vstupovali do modelu společného státu bez bližší vzájemné znalosti. V základech putování Jakuba Demla na Slovensko³² krátce po vzniku republiky pevně leží také folklorní vize sběru slovenských pohádek a dalšího etnografického materiálu po vzoru Boženy Němcové. Bohužel tyto Demlovy představy se nenaplnily a jeho cesta na Slovensko skončila velkým rozčarováním.³³ Česko-slovenský dialog má poprvé viditelné trhliny, protože v jeho pohledu na Slovensko se zviditelňují třetí plochy mezi bohemocentrickým přístupem a obvyklým slovenským tradicionalismem, zastoupeným např. odlišnou úlohou církve ve veřejném prostoru.

V cestopisech z třicátých let se už markantněji prosazují svébytné autorské pohledy, v nichž se autoři staví s neskrývanou ironií k tradici slovako-filského narativu, který se orientoval v předchozím období na folklorní, národopisnou i kulturní osobitost Slovenska. Zřejmě je snaha autorů integrovat³⁴ Slovensko do širšího rámce Československa, potažmo kulturní mapy Evropy. V česko-slovenském dialogu reprezentuje cestopisný deník Stanislava K. Neumanna

31 O podobách vzájemnosti a nezájemnosti viz ZELENKOVÁ 2009.

32 Jeho cestu samostatně zachycuje až později vydaná kniha *Z mého okovu* (1927), původní text vyšel ve *Šlépějích* r. 1920 a 1921.

33 Podrobněji viz PÁTKOVÁ 2021.

34 Felix Vodička v r. 1968 zmiňuje ve své studii nazvané „Český literární mýtus o Slovensku“ diferenační pohled na Slovensko v předpřevratovém období, a naopak integrační postoj po vzniku společné republiky (PATERA — CHMEL 1997: 222–223).

Československá cesta. Deník cesty kolem republiky od 28. dubna do 28. října 1933 (knižně až 1952) zejména změnu, která se viditelně začala prosazovat v českém pohledu na Slovensko ve třicátých letech. U Neumanna si můžeme např. všimnout důrazu na kulturní vyspělost městských kaváren a o změně rovněž vypovídá autorův větší zájem o městský prostor oproti významově zatíženému venkovskému a horskému prostředí předchozích období. Do jeho interpretace obvyklých národních stereotypů staršího období vstupuje nadhled, který posouvá jeho zájem k autenticitě primitivního života na Podkarpatské Rusi.

Obtížně uchopitelná ironie i mnohvrstevnatost Váchalova pohledu na Slovensko posouvá jeho cestopis z r. 1930 *Cesta Slovenskem* mimo dosavadní tradiční rámce česko-slovenského dialogu. Podtitul odráží ironickou reflexi dobového paternalismu, v němž bychom mohli interpretovat česko-slovenské vztahy optikou postkoloniálních teorií. Váchalova verbalizace dobového pocitu superiority vůči Slovensku je překrytá dalšími textovými vrstvami, které posouvají vyprávění do oblasti iracionality. V tomto smyslu neměl Josef Váchal pokračovatele.

V dlouhé řadě cestopisů ze Slovenska mezi třicátými roky 19. století a koncem první republiky najdeme mnoho společného. Nikdy v nich nešlo jen o naplnění poznávací funkce v turistickém slova smyslu, ale vedle dobových estetických hodnot se na ploše jednoho století prosazovaly především rozmanité ideologické postoje českých autorů. Na jedné straně chtěli autoři v duchu cestopisných narativů skutečně poznávat krajinu nejbližších sousedů, ale už na druhý pohled se v cestopisech aktivovaly klíčové figury *my* a *oni*. Jejich poznávání se formovalo do obrazu konstantně přítomného v českých cestopisech jako nahlížení na slovenskou kulturu prostřednictvím rámců blízkého i cizího zároveň.³⁵ Až textová analýza zviditelňuje proměnlivý charakter toho, co je v cestopisech formulované jako obrazy cizí kultury. Proměnlivost se dotýká definování i redefinování figur *my* a *oni*. Na ploše jednoho století vidíme, jak se proměňoval obraz Slováků a Slovenska v souvislosti s proměnou česko-slovenského dialogu.

Při vzniku studie byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie — <https://clb.ucl.cas.cz/> (kód ORJ: 90243).

35 Emil Charous velmi příznačně nazval jednu kapitolu „Blížkost přitahuje, odlišnost inspiruje“ (CHAROUS 2005). V tomto smyslu mnohokrát upozorňoval na specifickou podobu česko-slovenských vztahů, v nichž „kromě obou pólů, domácího i cizího, existuje jedinečný úhel pohledu z rozhraní mezi nimi — z míst, kde končí domov a začíná nikoli cizina, ale jazykově i kulturně blízké sousedství, s nímž nás odedávna spojuje tolik společných zájmů [...]“ (IDEM 1998: 5).

Prameny

ADÁMEK, Karel Václav

1921 *Slovenskem. Díl I.* (V Praze: Nakladatelství J. Otto), s. 17–45

BRÁBEK, František

1874 *Procházky po Uhrách* (Praha: Fr. A. Urbánek)

ČAPEK, Karel

1953 *Obrázky z domova* (Praha: Československý spisovatel)

DEML, Jakub

1920 *Šlépěje 7* (V Bělé u Bezděže v Čechách: Jakub Deml a Pavla Kytlicová)

1921 *Šlépěje 8* (V Tasově na Moravě: Jakub Deml a Pavla Kytlicová)

HELCELET, Jan

1910 „Cesta po Slovensku. V prázdninách r. 1843“; in idem: *Korrespondence a zápisky Jana Helcelety*. Vydal Jan Kabelík (Brno: Historická komise při Matici moravské), s. 575–592

HOUF, Emanuel

1841 „Z cesty po slovenských krajích“; *Květy* VIII, č. 27 (8. 7.), s. 212–215; č. 28 (15. 7.), s. 220–222

HRABAL, Jiří (ed.)

2015 *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci)

HURBAN, Jozef Miloslav

1929 *Cesta Slováka ku bratrům slavenským na Moravě a v Čechách od Miloslava Jozefa Hurbana 1839* (Žilina/Košice: Nakladatelstvo slovenského východu)

KÁLAL, Karel

1903 *Na krásném Slovensku* (Praha: Jos. R. Vilímek); <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5027/Kalal_Na-krasnem-Slovensku/1>, přístup 30. 1. 2022

1905 *Slovensko a Slováci* (Praha: Šimáček); <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5008/Kalal_Slovensko-a-Slovaci/25>, přístup 1. 2. 2020

KLÍMA, Stanislav

1920 *Ilustrovaný průvodce po Slovensku* (Praha: Šolc a Šimáček); <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5175/Klima_Ilustrovany-pruvodce-po-Slovensku>, přístup 1. 2. 2020

MAJEROVÁ, Marie

1920 *Ze Slovenska* (Praha: Holubice)

NĚMCOVÁ, Božena

1929 *Putování po Slovensku I.*; ed. Miloslav Novotný (Praha: Kvasnička a Hampl)

1974 *Čtyry doby. Fragmenty autobiografie*; ed. Miloš Pohorský (Praha: Československý spisovatel)

NOVÝ, Karel

1939 *Třetí větev* (Praha: Družstevní práce)

POKORNÝ, Rudolf

1883 *Z potulek po Slovensku* (Praha: R. Pokorný)

ROSŮLEK, Jan Václav

1927 *Nová země. Román* (Praha: Družstevní práce)

VÁCHAL, Josef

2012 *Jos. Váchala cesta Slovenskem s A. Calmetem Ord. S. B. aneb Theorie wampyrismu* ([Praha]: Gallery)

VOCEL, Jan Erazim

1838 „Zlomok z cestování Slovana od hor karpatských k Severnímu moři“;
Vesna II, s. 107–128

1839a „Obrazy z cesty Slovana od hor karpatských k Severnímu moři“; *Květy* VI,
1839, č. I, s. 3–5

1839b „Dokončení“; *Květy* VI, č. 2, s. 10–12

1843 „Výjimka z cesty od Tater k Severnímu moři“; *Časopis Českého museum* XVII,
č. 4, s. 540–570

ZVĚŘINA, Ladislav Narcis

1926 *Levoča. Román* (Praha: Aventinum)

Literatura

ADAM, Robert

2017 „Výzkumy na FF UK zaměřené na texty Karla Havlíčka“; *Studie z aplikované lingvistiky* VIII, č. I, s. 141–144

BHABHA, Homi K.

2012 *Místa kultury. Postkoloniální myšlení III.*; přel. Martin Ritter (Praha: Transit)

ECO, Umberto

2013 „Vytváření nepřítele“; in idem: *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty*; přel. Kateřina Vinšová, Helena Lergetporer, Zora Obstová (Praha: Argo), s. 9–28

FÜLÖPOVÁ, Marta

2014 *Odvraňující obrazy. Vzájomná podoba Maďarov a Slovákov v slovenskej a maďarskej próze 19. storočia* (Bratislava: Univerzita Komenského)

CHAROUS, Emil

2005 *Rozdíly sblížíjí. Čeští spisovatelé o Slovensku* (Praha: Slovenský literární klub v ČR)

NÁBĚLKOVÁ, Mira

2020 „Biliterárnosť, blingvizmus a »prílohové slovníčky« ako textová lexikografická opora v českom a slovenskom literárnom priestore“; *Slovenská literatúra* LXVII, č. I, s. II–35

PÁCALOVÁ, Jana

2008 „Božena Němcová a (slovenská) rozprávka“; in Kateřina Bláhová, Václav Petrbock (edd.): *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století* (Praha: Academia/KLP), s. 306–318

PASSIA, Radoslav

2016 „Potešenie z karpatských hôr. Premeny motívu vo vybraných českých cestopisoch z 19. storočia“; in Elžbieta Solak, Barbara Popiołek, Bojana Todorović

(edd.): *Małe przyjemności: katalog słowiański* (Kraków: Wydawnictwo „scriptum“), s. 251–260

PÁTKOVÁ, Jana

2018 „Hurbanova koncepcie česko-slovenské vzájemnosti na příkladu obrozeneckého cestopisu“; *Slovenská literatúra* LXV, č. 3, s. 165–182

2019 „K problematice diplomacie v česko-slovenských a slovensko-českých cestopisech po kodifikaci slovenštiny“; in Jana Pátková, Mira Nábělková (ed.): *Střední Evropa Rudolfa Chmela* (Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy/Národní muzeum), s. 141–157

2021 „Obraz Bratislavy v českých cestopisech meziválečného období“; *Slovenská literatúra* LXVIII, č. 3, s. 235–245

PROUZOVÁ, Mariana

2020 „Cizota, jež není cizí. Uherská cesta Boženy Němcové“; *A2* XVI, č. 8; <<https://www.advojka.cz/archiv/2020/8/cizota-jez-neni-cizi>>, přístup 1. 2. 2020

TARANENKOVÁ, Ivana

2020 „Slováci! Reprezentácie slovenského etnika v českej, slovenskej a maďarskej kultúre 19. a začiatku 20. storočia“; in Magdalena Bystrzak, Radoslav Passia, Ivana Taranenkova (edd.): *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentácie)* (Bratislava: Veda), s. 21–37

VODIČKA, Felix

1997 „Český literární mýtus o Slovensku“; in Ludvík Patera, Rudolf Chmel (edd.): *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830–1989* (Praha: Karolinum), s. 214–224

ZELENKOVÁ, Anna

2009 *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov* (Praha/Nitra: Slovanský ústav AV ČR/Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa)

ŽÁČEK, Václav

1948 *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové* (Brno: Nakladatelství Brněnské tiskárny)

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uveďte původ — Neužívejte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

